

KS. PROF. DR HAB. JANUSZ SZULIST

WT UMK w Toruniu

SKRAJNY INDYWIDUALIZM JAKO ŹRÓDŁO DYSFUNKCJI WSPÓLNOTOWYCH W NAUCZANIU PAPIEŻA FRANCISZKA

W swoim nauczaniu papież Franciszek nakreśla szeroką panoramę współczesnego świata. Analizuje różnorodne pozytywne tendencje, takie jak pogłębiająca się świadomość praw człowieka¹, dialog międzyreligijny² bądź też próby rozwiązania kwestii ekologicznej³. Papież ma również na uwadze negatywne zjawiska, takie jak skrajny indywidualizm cechujący działania jednostek, ale także przejawiający się w absolutystycznych postulatach zgłaszanych przez grupy społeczne w odniesieniu do gospodarki, polityki i kultury. Postawy indywidualistyczne kolidują z podstawowymi zasadami życia społecznego, generujących doświadczenie wspólnoty u obywateli. W nauczaniu papieża Franciszka, na zwrócił uwagę Krzysztof Ołdakowski, podkreśla się znaczenie następujących zasad: solidarność, dobro

---

¹ Por. Ł. Machaj, *Liberalizm a prawa człowieka*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, 2010, 4, s. 33.

² Por. *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* „*Nostra aetate*”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 1-2 (cyt. dalej: DRN).

³ Por. Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2015, 3-6 (cyt. dalej: LSi).

REV. PROF. JANUSZ SZULIST, PhD

WT UMK in Toruń

EXTREME INDIVIDUALISM AS A SOURCE OF COMMUNITY DYSFUNCTION IN THE TEACHING OF POPE FRANCIS

In his teaching, Pope Francis outlines a broad panorama of the contemporary world. He reflects on various positive trends, such as a deepening awareness of human rights,¹ interreligious dialogue² or attempts to resolve the ecological issue.³ The Pope is also concerned with negative phenomena such as the extreme individualism that characterises the actions of individuals, but also manifests itself in absolutist demands expressed by social groups in relation to the economy, politics and culture. Individualistic attitudes interfere with the basic principles of social life, generating an experience of community in citizens. The teaching of Pope Francis, as pointed out by Krzysztof Ołdakowski, emphasises the importance of the following principles: solidarity, the common good, participation,

---

¹ Cf. Ł. Machaj, *Liberalizm a prawa człowieka*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, 2010, 4, p. 33.

² Cf. *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate”*, in: Second Vatican Council, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 1-2 (hereinafter referred to as DRN).

³ Cf. Pope Francis, *Encyklika „Laudato si”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2015, 3-6 (hereinafter referred to as LSi).

wspólne, uczestnictwo, pomocniczość oraz sprawiedliwość⁴. Akceptowanie, a niekiedy wręcz promowanie postaw indywidualistycznych prowadzi do rozwoju systemów autorytarnych, w których zanika zupełnie status osobowy jednostki w aspekcie godności oraz praw człowieka, czego dowiodły już tragiczne fakty z historii systemów totalitarnych XX wieku⁵. Przeciwną skrajnością w stosunku do indywidualizmu jest kolektywizm, który nie odpowiada również personalistycznym założeniom struktur społecznych⁶. Prezentując panoramę nauczania papieża Franciszka w aspekcie roli jednostki, nie sposób pominąć pozytywnego znaczenia indywiduum w społeczeństwie, które pozostaje w związku z podmiotowością, rolą sumienia indywidualnego i tym podobnymi czynnikami osobowymi. Przedmiotem analiz zawartych w niniejszym artykule jest nauczanie papieża Franciszka opublikowane na łamach polskiego wydania „L’Osservatore Romano” oraz wybrane dokumenty papieskie, podejmujące zagadnienia społeczne w całej dynamice współczesnych przemian.

1. ZAKRES ZNACZENIOWY INDYWIDUALIZMU

Aktualne kryzysy dotyczące różnych sfer życia człowieka wynikają często z pobudek o skrajnie subiektywnym charakterze, wyrażających się przykładowo w indywidualizmie. Działania egoistyczne – sprzeczne z wartością czy nawet zasadą miłosierdzia – prowadzą do wykluczenia grup społecznych, uniemożliwiając w konsekwencji jakiegokolwiek solidarne współdziałanie w ramach wspólnot. Papież Franciszek w *Liście apostolskim „Misericordia et misera”* wskazuje na zasadnicze przesłanie upowszechnianej aktualnie kultury

---

⁴ Por. K. Ołdakowski, *Program społeczny papieża Franciszka*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 42.

⁵ Por. Pius XI, *Encyklika „Mit brennender Sorge”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1937, 37-38 (cyt. dalej: MBS).

⁶ Por. J. Bąbka, *Orientacja na wartości indywidualistyczne vs. kolektywistyczna jako podstawa wyjaśnienia zachowań kooperacyjnych*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 2(58), 2012, s. 124.

subsidiarity and justice.⁴ The acceptance and sometimes even promotion of individualistic attitudes leads to the development of authoritarian systems, in which the personal status of the individual in terms of dignity and human rights disappears completely, as the tragic facts of the 20th century totalitarian systems proved.⁵ The opposite extreme to individualism is collectivism, which is also incompatible with the personalist assumptions of social structures.⁶ In presenting an overview of Pope Francis' teaching on the role of the individual, it is impossible to overlook the positive significance of the individual in society, which is linked to subjectivity, the role of individual conscience and similar personal factors. The object of the analyses contained in this paper is the teaching of Pope Francis published in the pages of the Polish edition of *L'Osservatore Romano*, as well as selected papal documents addressing social issues in all the dynamics of contemporary change.

1. THE SCOPE OF MEANING OF INDIVIDUALISM

The current crises affecting various spheres of human life often arise from extremely subjective motives, expressed, for example, in individualism. Selfish actions – contrary to the value or even principle of mercy – lead to the exclusion of social groups, thereby impeding any solidarity within communities. Pope Francis, in his Apostolic Letter “*Misericordia et misera*”, points out the essential message of the individualist culture currently being disseminated, which forms the basis for inhumane relationships that question the personal dignity and rights of the human being as fundamental principles of social life: “The culture of extreme individualism, especially in the West, has

---

⁴ Cf. K. Ołdakowski, *Program społeczny papieża Franciszka*, „L'Osservatore Romano” (Polish ed.), 11/2021, s. 42.

⁵ Cf. Pius XI, *Encyclical Letter „Mit brennender Sorge”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1937, 37-38 (hereinafter quoted as MBS).

⁶ Cf. J. Bąbka, *Orientacja na wartości indywidualistyczne vs. kolektywistyczna jako podstawa wyjaśnienia zachowań kooperacyjnych*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, no. 2(58), 2012, p. 124.

indywidualizmu, stanowiącej podstawę dla nieludzkich stosunków, kwestionujących godność osobową i prawa człowieka jako fundamentalne principia życia społecznego: „Kultura skrajnego indywidualizmu, zwłaszcza na Zachodzie, prowadzi do utraty poczucia solidarności i odpowiedzialności za innych. Sam Bóg pozostaje dla wielu obcy, a to stanowi największą biedę i największą przeszkodę w uznaniu nienaruszalnej godności ludzkiego życia”⁷. Skrajny indywidualizm jest w nauczaniu papieża Franciszka pojęciem czy też koncepcją społeczną o charakterze negatywnym, domagającym się przewyciężenia. W tradycji myśli filozoficzno-politycznej negatywne ujęcie indywidualizmu nawiązuje do takich kategorii pojęciowych, jak indywidualizm fałszywy Friedricha von Hayeka⁸ czy też indywidualizm utylitarny Benjamina Franklina⁹. W poglądach przywołanych autorów porządek społeczny winien gwarantować absolutną dominację jednostkowego rozumu w zakresie niczym nieskończonej kreacji¹⁰. Człowiek istnieje sam dla siebie. Autonomia jednostki nie może być w żaden sposób ograniczona. Funkcjonowanie instytucji społecznych jest uzasadnione na tyle, na ile są one podporządkowane postulatowi ludzkiego ego¹¹.

Franciszek opisuje negatywny wymiar postaw indywidualistycznych w kontekście nauki objawionej. W *Rozważaniu przed modlitwą „Ojcze nasz” w katedrze prawosławnej w Bukareszcie* Papież zwraca uwagę na pewne skłonności, które mogą pojawić się we wnętrzu człowieka. Pokusy są w stanie przewyciężać naturalną skłonność do kształtowania życia wspólnotowego. W efekcie ma miejsce izolacja,

---

⁷ Franciszek, *List apostolski „Misericordia et misera”*, Watykan 2016, 18 (cyt. dalej: MM).

⁸ Por. F. Hayek, *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press, Chicago 1948, s. 16-17.

⁹ Por. B. Franklin, *The Autobiography and other writings on politics, economics and virtue*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 207-208.

¹⁰ Por. A. Cugowska, *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, w: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, red. J. Niktorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 2009, s. 200-201.

¹¹ Por. tamże, s. 201.

led to a loss of a sense of solidarity with and responsibility for others. Today many people have no experience of God himself, and this represents the greatest poverty and the major obstacle to recognizing the inviolable dignity of human life.”⁷ For Pope Francis, extreme individualism is a negative concept or social concept that needs to be overcome. In the tradition of philosophical and political thought, a negative account of individualism refers to conceptual categories such as Friedrich von Hayek’s false individualism⁸ or Benjamin Franklin’s utilitarian individualism.⁹ In the views of the aforementioned authors, the social order should guarantee the absolute domination of individual reason within the scope of infinite creation.¹⁰ Man exists for himself. The autonomy of the individual cannot be restricted in any way. The functioning of social institutions is justified insofar as they are subordinate to the demands of the human ego.¹¹

Pope Francis describes the negative dimension of individualistic attitudes in the context of revealed teaching. In his *Meditation before the prayer of the “Our Father”* in the Orthodox Cathedral in Bucharest, the Pope draws attention to certain inclinations that can arise within the human being. Temptations have the power to overcome the natural inclination to form community life. The result is an isolation that separates both from God and, above all, from fellow human beings, thus preventing any form of cooperation for the common good.¹² Selfish attitudes, expressing a state of closure,

---

⁷ Pope Francis, *Apostolic Letter „Misericordia et misera”*, Vatican 2016, 18 (hereinafter quoted as MM).

⁸ Cf. F. Hayek, *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press, Chicago 1948, pp. 16-17.

⁹ Cf. B. Franklin, *The Autobiography and other writings on politics, economics and virtue*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, pp. 207-208.

¹⁰ Cf. A. Cugowska, *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, in: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, ed. J. Niktorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 2009, pp. 200-201.

¹¹ Cf. *ibid*, p. 201.

¹² Cf. Pope Francis, *Individualism and indifference insult God*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 7-8/2019, p. 21.

która oddziela zarówno od Boga, jak też nade wszystko od bliźnich, uniemożliwiając tym samym jakiejkolwiek formy współpracy na poczet dobra wspólnego¹². Postawy egoistyczne, wyrażające stan zamknięcia, są często powiązane z grzechem pychy. W tym kontekście Franciszek wskazuje na wzajemną zależność pomiędzy egoizmem a dyskryminacją, co przeciwstawia się wprost nauce Ewangelii, a nade wszystko Kazaniu na Górze, gdzie Chrystus obwieścił osiem błogosławieństw jako fundament dla kształtowania królestwa Bożego w świecie (por. Mt 5,1-12): „Ewangelia Błogosławieństw, dowód tożsamości uczniów Chrystusa, w tym kontekście [tzn. w kontekście uczczenia pamięci bł. Jakuba Dezyderego Lavalą – J.S.] stanowi antidotum na pokusę dobrobytu egoistycznego i dyskryminującego. Ewangelia i Błogosławieństwa są antidotum na ten egoistyczny i dyskryminujący dobrobyt i są też zaczynem prawdziwego szczęścia, przesyconego miłosierdziem, sprawiedliwością i pokojem”¹³. Postawy egoistyczne hamują rozwój rozumiany jako podnoszenie ogólnego dobrobytu¹⁴ (a nie dobrobytu jednostek czy też grup społecznych) oraz powstrzymują takie procesy, jak demokratyzacja życia, mające na celu czynienia świata coraz bardziej ludzkim poprzez spełnianie postulatów wolności i równości¹⁵. Ograniczenie relacji do tylko jednokierunkowych działań pochodzących od jednostki nie wyczerpuje opisu współczesnego indywidualizmu. Franciszek akcentuje w tym kontekście rolę wszelkich form obojętności jako przejawów potwierdzenia zamknięcia się w obrębie jednostki czy też pewnej społeczności. Brak woli współpracy przeczy wszelkim koncepcjom dotyczącym przyszłości, w ramach których ochrona osoby stanowi

---

¹² Por. Franciszek, *Indywidualizm i obojętność znieważają Boga*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7-8/2019, s. 21.

¹³ Tenże, *Błogosławieństwa są antidotum na egoizm i dyskryminacje*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2019, s. 5.

¹⁴ Por. A. Markwart, *Nowożytne i współczesne spojrzenie na indywidualizm – przegląd wybranych koncepcji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne”, 4(2001)1, s. 36.

¹⁵ Por. A. Timm, *Demokracja, demokratyzacja, prawa człowieka*, „Nowa Krytyka”, 12(2001), s. 324.

are often linked to the sin of pride. In this context, Pope Francis points out the interdependence between egoism and discrimination, which is in direct opposition to the teaching of the Gospel and, above all, to the Sermon on the Mount, where Christ proclaimed the eight Beatitudes as the foundation for the formation of the Kingdom of God in the world (Cf. Mt 5:1-12): “The Gospel of the Beatitudes, proof of the identity of the disciples of Jesus, in this context [i.e. in the context of the commemoration of Blessed Jacques-Désiré Laval – J.S.] is an antidote to the temptation of selfish and discriminatory prosperity. The Gospel and the Beatitudes are the antidote to this selfish and discriminatory prosperity and are also the leaven of true happiness, imbued with mercy, justice and peace.”¹³ Selfish attitudes hinder development understood as the enhancement of general well-being ¹⁴ ((rather than the well-being of individuals or social groups) and inhibit processes such as the democratisation of life, aimed at making the world more and more humane through the fulfilment of postulates of freedom and equality.¹⁵ Limiting the relationship to only unidirectional actions from the individual does not exhaust the description of contemporary individualism. In this context, Pope Francis emphasises the role of all forms of indifference as manifestations of an affirmation of closure within the individual or a certain community. The lack of willingness to cooperate contradicts any conception of the future in which the protection of the person is an unquestionable principium that initiates social change. “Individual responsibility gives rise to collective responsibility, which encourages the family of nations to undertake precise and effective commitments. It is essential that we do not ‘think only of our interests, our vested interests. Let us welcome this time of trial as an opportunity to prepare

---

¹³ Pope Francis, *Blessings are the antidote to selfishness and discrimination*, „L'Osservatore Romano” (Polish ed.), 10/2019, p. 5.

¹⁴ Cf. A. Markwart, *Nowożytne i współczesne spojrzenie na indywidualizm – przegląd wybranych koncepcji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne”, 4(2001)1, p. 36.

¹⁵ Cf. A. Timm, *Demokracja, demokratyzacja, prawa człowieka*, „Nowa Krytyka”, 12(2001), p. 324.

niepodważalne principium, inicjujące przemiany społeczne. „Odpowiedzialność indywidualna rodzi odpowiedzialność zbiorową, która zachęca rodzinę narodów do podejmowania konkretnych i skutecznych zobowiązań. Istotne jest, abyśmy nie myśleli ‘tylko o naszych własnych interesach, o interesach partykularnych. Wykorzystajmy tę próbę jako okazję do przygotowania się na jutro dla wszystkich, bez odrzucenia nikogo: dla wszystkich. Bo bez wizji całościowej nie będzie przyszłości dla nikogo’ (homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Bożego Miłosierdzia, 19 kwietnia 2020 r.)”¹⁶. Akceptacja dla postaw indywidualistycznych w negatywnym ujęciu jest w istocie wzniesaniem nowych iluzji¹⁷. W historii katolickiej nauki społecznej formowane były zarzuty dotyczące pozornego charakteru sprawiedliwości oraz wolności w ramach takich systemów, jak socjalizm¹⁸ czy też skrajny liberalizm¹⁹. Wspomniane systemy zarówno w XIX wieku, jak też przez pierwsze dekady dwudziestego stulecia wzmocniały w społeczeństwach pragnienie sprawiedliwości²⁰. W rzeczywistości jednak sprzyjały uprzedmiotowieniu, odebraniu wolności, a finalnie ograniczeniu możliwości rozwoju do uprzywilejowanych grup jedynie do zakresu doczesności²¹. Iluzoryczny charakter indywidualizmu, analogicznie jak wcześniej socjalizmu i kapitalizmu, wyraża się w intensyfikowaniu poczucia wolności, a ściślej w samowoli ufundowanej na niczym nieograniczonej władzy ludzkiego ego²². Absolutyzacja jednostki w zakresie zewnętrznego sprawstwa nie przekłada się na zmiany systemowe (a jeżeli już, to w bardzo ograniczonym zakresie), natomiast jest z całą pewnością związana z wydaniem człowieka

---

¹⁶ Franciszek, *Starajmy się zwalczyć wirusa obojętności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/2021, s. 13.

¹⁷ Por. A. Markwart, dz. cyt., s. 36-37.

¹⁸ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1981, 11 (cyt. dalej: LE).

¹⁹ Por. Ł. Machaj, dz. cyt., s. 29-30.

²⁰ Por. LE 3.

²¹ Por. J. Miklaszewska, *Liberalizm*, w: *Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 626.

²² Por. Franciszek, *Indywidualizm i obojętność znieważają Boga*, dz. cyt., s. 20.

for our collective future, a future for all without discarding anyone. Because without an all-embracing vision, there will be no future for anyone ‘ (homily during Holy Mass on the Liturgical Feast of Divine Mercy, Second Sunday of Easter, 19 April 2020).’¹⁶ Acceptance of individualistic attitudes in negative terms is in fact the stirring up of new illusions.¹⁷ In the history of Catholic social teaching, accusations were formed about the apparent nature of justice and freedom under systems such as socialism or extreme liberalism.¹⁸ Those systems, both in the nineteenth century and throughout the first decades of the twentieth century, reinforced societies’ desire for justice.¹⁹ In reality, however, they fostered objectification, deprivation of freedom and, ultimately, the restriction of development opportunities to privileged groups only to the extent of temporality.²⁰ The illusory nature of individualism, similarly to socialism and capitalism before, is expressed in the intensification of the sense of freedom, or more precisely in the self-will founded on the unlimited power of the human ego.²¹ The absolutisation of the individual in terms of external causation does not translate into any systemic change (or if it does, it is to a very limited extent), while it is certainly linked to the surrender of the individual to egoistic desires.²² This can be interpreted as one of the forms of contemporary enslavement of man in the world.

Further to the negative meaning of individualism, emphasised earlier, it is impossible to mention the positive meaning of this concept, which refers to the personalist tradition. In his reflection

---

¹⁶ Pope Francis, *Let us strive to combat the virus of indifference*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 7/2021, p. 13.

¹⁷ Cf. A. Markwart, op. cit., pp. 36-37.

¹⁸ Cf. Ł. Machaj, op. cit., pp. 29-30.

¹⁹ Cf. LE 3.

²⁰ Cf. J. Miklaszewska, *Liberalizm*, w: *Słownik społeczny*, ed. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, p. 626.

²¹ Cf. Pope Francis, *Individualism and indifference insult God*, op. cit. p. 20.

²² Cf. J. Bazylak, *Rola egocentryzmu w rozwoju jednostki*, „Studia Philosophia Christianae”, 17(1981)1, p. 10.

na pastwę egoistycznych pragnień²³. Można interpretować ów fakt jako jedną z form współczesnego zniewolenia człowieka w świecie.

Poza akcentowanym już negatywnym znaczeniem indywidualizmu nie sposób wspomnieć o pozytywnym znaczeniu tegoż pojęcia, nawiązującym do tradycji personalistycznej. W rozważaniu przed *Modlitwą Maryjną* z 6 września 2020 roku papież Franciszek stosuje pojęcie indywidualnego sumienia. „Dzisiejszy fragment [tzn. Mt 18,15-20 – J.S.] mówi o upomnieniu braterskim i zachęca nas do refleksji nad dwoma wymiarami życia chrześcijańskiego – wymiarem wspólnotowym, który wymaga ochrony komunii, to znaczy jedności Kościoła, i wymiarem osobistym, wymagającym wrażliwości i poszanowania każdego sumienia indywidualnego”²⁴. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* podkreśla godność sumienia moralnego właściwego jednostce, ale posiadającego znaczenie dla społeczeństwa. W sumieniu człowiek „poszukuje prawdy”, a także rozwiązuje problemy moralne²⁵. Zgodność pomiędzy decyzjami osoby ludzkiej a prawem Bożym „wpi-sanym w sercu” tejże osoby sprawia, iż wszelkie działania zyskują cechę słuszności, przyczyniając się tym samym do kształtowania dobra w wymiarze jednostkowym oraz wspólnotowym²⁶. Formowanie sumienia człowieka stanowi skutecznie narzędzie przeciwko tendencji do absolutyzowania wolności negatywnej, a także sprawia, iż jednostki wybierają dobro, a nie zło zawsze destrukcyjnie wpływające na środowisko społeczne²⁷. Uformowane sumienie nie izoluje człowieka od bliźnich lub od Boga, ale jest stanem permanentnego otwarcia na dobro i prawdę, co jednoznacznie wyraził św. Jan

---

²³ Por. J. Bazylak, *Rola egocentryzmu w rozwoju jednostki*, „*Studia Philosophia Christianae*”, 17(1981)1, s. 10.

²⁴ Franciszek, *Wspólnota i sumienie indywidualne*, „*L’Osservatore Romano*” (wyd. pol.), 10/2020, s. 27.

²⁵ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 16 (cyt. dalej: KDK).

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Por. J. Miklaszewska, dz. cyt., s. 626.

before the *Angelus* of 6 September 2020, Pope Francis adopts the concept of individual conscience. “This Sunday’s Gospel passage (cf. Mt 18:15-20) is taken from Jesus’ fourth discourse in Matthew’s account, known as the discourse on the ‘community’ or the ‘ecclesial’ discourse. Today’s passage speaks about fraternal correction, and invites us to reflect on the twofold dimension of Christian existence: community, which demands safeguarding communion – that is, the unity of the Church – and personal, which obliges attention and respect for every individual conscience.”²³ The Pastoral Constitution on the Church in the Modern World ‘*Gaudium et spes*’ emphasises the dignity of the moral conscience inherent in the individual, but having significance for society. In conscience, man “seeks the truth” and resolves moral problems.²⁴ Compatibility between the decisions of the human person and the divine law “written in the heart” of that person makes all actions right and thus contributes to the shaping of the individual and communal good.²⁵ Formation of the human conscience provides an effective tool against the tendency to absolutise negative freedom, and ensures that individuals choose the good rather than the evil that invariably has a destructive effect on the social environment.²⁶ A formed conscience does not isolate man from his fellow men or from God, but is a state of permanent openness to the good and the truth, as Saint John Paul II unequivocally expressed in his Encyclical Letter *Veritatis splendor*: “The words of Jesus [see Mt 6:22-23 – J.S.] just quoted also represent a call to form our conscience, to make it the object of a continuous conversion to what is true and to what is good. In the same vein, Saint Paul

---

²³ Pope Francis, *Community and individual conscience*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 10/2020, p. 27.

²⁴ Cf. *Pastoral Constitution on the Church in the Modern World GAUDIUM ET SPES*, in: Second Vatican Council, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 16 (hereinafter quoted as DOGMATIC CONSTITUTION ON THE CHURCH „LUMEN GENTIUM”).

²⁵ Cf. *ibid.*

²⁶ Cf. J. Miklaszewska, *op. cit.* p. 626.

Paweł II w encyklice *Veritatis splendor*: „W przytoczonych wyżej słowach Jezusa [zob. Mt 6,22-23 – J.S.] znajdujemy także wezwanie do formacji sumienia, tak by stało się ono przedmiotem nieustannego nawracania ku prawdzie i dobru. Analogiczny sens ma zachęta Apostoła, by nie brać wzoru z tego świata, lecz przemieniać się przez odnawianie umysłu (por. Rz 12,2). W rzeczywistości to właśnie ‘serce’ nawrócone ku Bogu i ku miłości dobra jest źródłem prawdziwych osądów sumienia”²⁸. Sumienie indywidualne jest w pewnej mierze samoświadomością; dopuszcza oddziaływanie czynników zewnętrznych, służących coraz trwalszemu ukierunkowaniu na Dobro Najwyższe. Św. Jan Paweł II wskazuje w tym kontekście na „Kościół i jego Magisterium”²⁹. Byłoby jednak błędem pominąć w tym kontekście rolę instytucji edukacji, kultury itp., które na fundamencie zgodności z postulatami prawa naturalnego przyczyniają się do integralnego rozwoju, zawsze zachowując podmiotowość jako nienaruszalne principium³⁰. W odniesieniu do nauczania Kościoła można sformułować stwierdzenie, iż relacje społeczne wynikające z miłości Boga i bliźniego uwypuklają osobowy charakter indywidualizmu, którego konsekwencją jest wola bezinteresownej współpracy na poczet dobra wspólnego.

2. WSPÓLNOTOWE KONSEKWENCJE POSTAW SKRAJNIE INDYWIDUALISTYCZNYCH

Jednostka nie żyje sama dla siebie, w stanie wyizolowanym. W tradycji myśli chrześcijańskiej wskazuje się na naturę społeczną³¹.

---

²⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1993, 64 (cyt. dalej: VS).

²⁹ Por. tamże.

³⁰ Por. Benedikt XVI., *Was die Welt zusammenhält. Vorpolitische moralische Grundlagen eines freiheitlichen Staates (München 2004)*, w: Benedikt XVI., *Die Ökologie des Menschen. Die großen Reden des Papstes*, Pattloch, München 2012, s. 21.

³¹ Por. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2005, 149-150 (cyt. dalej: KNSK).

exhorts us not to be conformed to the mentality of this world, but to be transformed by the renewal of our mind (cf. Rom 12:2). It is the “heart” converted to the Lord and to the love of what is good which is really the source of true judgments of conscience.”²⁷ Individual conscience is to a certain extent self-conscious; it allows for the influence of external factors, serving to direct it ever more permanently towards the Supreme Good. In this context, St. John Paul II points to “the Church and her Magisterium.”²⁸ However, in this context, it would be wrong to overlook the role of institutions of education, culture, etc. which, on the basis of compliance with the demands of natural law, contribute to integral development, while always preserving subjectivity as an inviolable principium.²⁹ With reference to the Church’s teaching, it is possible to formulate the statement that the social relations resulting from love of God and neighbour highlight the personal character of individualism, the consequence of which is the will to cooperate selflessly for the common good.

2. COMMUNITY CONSEQUENCES OF EXTREME INDIVIDUALISTIC ATTITUDES

The individual does not live for him or herself, in an isolated state. The tradition of Christian thought points to the social nature.³⁰ In the field of morality, the role of the consequences of human acts is emphasised, both in the measure of good actions and in

---

²⁷ John Paul II, Encyclical Letter „*Veritatis splendor*”, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1993, 64 (hereinafter quoted as VS).

²⁸ Cf. *ibid.*

²⁹ Cf. Benedikt XVI., *Was die Welt zusammenhält. Vorpolitische moralische Grundlagen eines freiheitlichen Staates* (München 2004), in: Benedikt XVI., *Die Ökologie des Menschen. Die großen Reden des Papstes*, Pattloch, München 2012, p. 21.

³⁰ Cf. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, ed. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, „Jedność” Publishing House, Kielce 2005, 149-150 (hereinafter quoted as KNSK).

W dziedzinie moralności jest akcentowana rola konsekwencji czynów ludzkich zarówno w wymiarze działań dobrych, jak też w przypadku krzewienia w świecie struktur grzechowych³². Papież Franciszek, nawiązując do myśli poprzedników na Stolicy Piotrowej, jak też uwzględniając nauczanie instytucji Kościoła, prezentuje człowieka jako istotę funkcjonującą w konkretnym środowisku społecznym³³. Postawy indywidualistyczne w negatywnym znaczeniu stanowią wprawdzie absolutyzację ludzkiego ego, a także posiadają jednokierunkowy wpływ na środowisko. Odwołując się do nauczania papieskiego, można wyróżnić dwa obszary negatywnego oddziaływania indywidualizmu: duszpasterski (a właściwie duchowy) oraz społeczny. W każdym z wskazanych powyżej zakresów jest kwestionowany wspólnotowy charakter stosunków międzyosobowych. Skrajny indywidualizm jako zagrożenie występuje przede wszystkim na gruncie działalności duszpasterskiej Kościoła. Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* formułuje podwójny protest: po pierwsze, przeciwko egoistycznej acedii, a po drugie, przeciwko jałowemu pesymizmowi. Acedia wyraża mianowicie stan wypalenia duchowego. Przejawia się w nadmiernym skoncentrowaniu na sobie, natomiast w zewnętrznej ocenie może przyjmować formę lenistwa czy też pogłębiającej się pasywności³⁴. Papież Franciszek diagnozuje, iż stan egoistycznej acedii dotyka współcześnie wiele wspólnot parafialnych. Pierwszą przyczyną tejże sytuacji jest realizowanie różnych dzieł w sposób wyabstrahowany od duchowości chrześcijańskiej. Bez odniesienia do Boga czy też nauki objawionej, zawierającej w sobie ożywcze i ponadczasowe inspiracje, człowiek realizuje dzieła z pominięciem jakiegokolwiek przyporządkowania celowościowego, skoncentrowany jedynie na sobie samym³⁵. Również

---

³² Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1984, 16 (cyt. dalej: ReP).

³³ Por. K. Ołdakowski, dz. cyt., s. 41.

³⁴ Por. L. Poleszak, *Lenistwo duchowe*, „Symposium”, 2010, nr 1(19), s. 176.

³⁵ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2013, 82 (cyt. dalej: EG).

the propagation of sinful structures in the world.³¹ Pope Francis, referring to the thoughts of his predecessors on the Holy See and taking into account the teachings of the institutions of the Church, presents man as a being in a particular social environment.³² Individualistic attitudes in the negative sense admittedly represent an absolutisation of the human ego and have a unidirectional impact on the environment. Referring to papal teaching, two areas of negative impact of individualism can be distinguished: pastoral (or rather spiritual) and social. In each of the aforementioned areas, the communal character of interpersonal relationships is called into question. Extreme individualism as a threat is found above all in the pastoral activity of the Church. In his Apostolic Exhortation *Evangelii gaudium*, Pope Francis formulates a twofold protest: firstly, against egoistic acedia and, secondly, against sterile pessimism. Acedia expresses, namely, a state of spiritual burnout. It manifests itself in an over-concentration on oneself, while externally it can take the form of laziness or a deepening passivity.³³ Pope Francis diagnoses that a state of egoistic acedia is affecting many parish communities today. Its primary cause is the implementation of various works in a manner abstracted from Christian spirituality. Without reference to God or to revealed doctrine, which contains within itself animating and timeless inspirations, man carries out works in the absence of any purposive order, concentrating only on himself.³⁴ It is also not uncommon for clergy to feel the burdensome nature of their ministry, their dissatisfaction with life. Such attitudes exacerbate a state of malaise in community relationships.³⁵ Another cause of egoistic acedia is to focus only on the external, organisational side of one's presence in the world. Pope Francis illustrates this process quite

---

³¹ Cf. John Paul II, *Apostolic Exhortation „Reconciliatio et paenitentia”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1984, 16 (hereinafter quoted as ReP).

³² Cf. K. Ołdakowski, op. cit. p. 41.

³³ Cf. L. Poleszak, *Lenistwo duchowe*, „Sympozjum”, 2010, no. 1(19), p. 176.

³⁴ Cf. Pope Francis, *Apostolic Exhortation „Evangelii gaudium”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2013, 82 (hereinafter quoted as EG).

³⁵ Cf. *ibid.*

osoby duchowne nierzadko odczuwają uciążliwości świadczonej posługi, niezadowolenie z życia. Tego typu postawy pogłębiają stan marazmu w relacjach wspólnotowych³⁶. Inną przyczyną egoistycznej acedii jest skoncentrowanie się jedynie na zewnętrznej, organizacyjnej stronie obecności w świecie. Papież Franciszek dość obrazowo przedstawia ów proces: „Inni, ponieważ stracili realny kontakt z ludźmi w odpersonalizowanym duszpasterstwie, prowadzącym do zwracania większej uwagi na organizację niż na ludzi, tak że bardziej entuzjasmują się ‘planem drogi’ niż samą drogą”³⁷. Dynamika współczesnych przemian nakazuje wielu ludziom sytuować główne kryterium sukcesu w jak najszybszym osiągnięciu zamierzonego celu³⁸. W tymże procesie nie liczą się jako nadrzędne wartości osobowe czy też zasady życia społecznego, chyba że służą przyśpieszeniu osiągnięcia zamierzonych jednostkowych rezultatów. W ocenie papieża Franciszka tego typu nastawienie kreuje postawy bezduszne, nieludzkie, prowadzące do głębokich frustracji³⁹. W czasach obecnych formę niemalże plagi przyjmuje gloryfikacja rzeczy i stanów złych z natury, podporządkowanych skrajnie indywidualistycznym interesom. Egoistyczna acedia w skuteczny sposób służy zatem pomniejszaniu wszelkiego zaangażowania apostolskiego, a jakiegokolwiek działania Kościoła na rzecz przemiany świata posiadają jedynie pozorowany charakter, bez jakiegokolwiek odniesienia do wielkich ideałów chrześcijaństwa, przyczyniających się przecież do pogłębiania życia w wspólnotcie⁴⁰. Drugim z zagrożeń dla duszpasterskiej działalności Kościoła jest jałowy pesymizm. Papież Franciszek zauważa, iż współcześnie wiele osób ulega negatywnym koncepcjom rzeczywistości, które kończą się w sposób jednoznacznie destrukcyjny dla jednostki, nie pozostawiając jej żadnego pola wyboru. W wyniku całkowicie pesymistycznych interpretacji człowiek zawęża swoje perspektywy,

---

³⁶ Por. tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Por. J. Miklaszewska, dz. cyt., s. 626.

³⁹ Por. EG 82-83.

⁴⁰ Por. tamże, 83.

vividly: „Others, because they have lost real contact with people and so depersonalize their work that they are more concerned with the road map than with the journey itself.”³⁶ The dynamics of modern change means that many people’s main criterion for success is to achieve their goals as quickly as possible.³⁷ In this process, personal values or principles of social life are not considered supreme, unless they serve to accelerate the achievement of desired individual results. Pope Francis believes that such attitudes create callous, inhumane attitudes that lead to deep frustrations.³⁸ Today, the glorification of things and states of affairs that are evil by nature and subordinated to extreme individualistic interests has become almost a plague. Egoistic acedia thus effectively serves to diminish any apostolic commitment, and any action of the Church for the transformation of the world is merely a sham, without any reference to the great ideals of Christianity, which contribute to the deepening of community life.³⁹ The second of the threats to the Church’s pastoral activity is sterile pessimism. Pope Francis notes that nowadays many people succumb to negative conceptions of reality which end up being unequivocally destructive to the individual, leaving him or her no room for choice. As a result of completely pessimistic interpretations, man narrows his perspectives, succumbing to imposed visions. “One of the more serious temptations which stifles boldness and zeal is a defeatism which turns us into querulous and disillusioned pessimists, “sourpusses”. Nobody can go off to battle unless he is fully convinced of victory beforehand. If we start without confidence, we have already lost half the battle and we bury our talents.”⁴⁰ Uncritical acceptance of pessimistic content

---

³⁶ Ibid.

³⁷ Cf. J. Miklaszewska, *op. cit.* p. 626.

³⁸ Cf. EG 82-83.

³⁹ Cf. *ibid.*, 83.

⁴⁰ *Ibid.*, 85. Pope Francis refers to the teaching of John XXIII on the danger of a pessimistic interpretation of reality. A judgment devoid of hope is of individual origin, in direct collision with the providence of God: “At times we have to listen, much to our regret, to the voices of people who, though burning with zeal, lack a sense of discretion and measure. In this modern age they can see nothing

ulegając narzucanym wizjom. „Jedną z najpoważniejszych pokus tłumiących zapal i odwagę jest poczucie przegranej, przemieniające nas w niezadowolonych i rozczarowanych pesymistów o posępnej twarzy. Nikt nie może podjąć walki, jeśli nie wierzy w zwycięstwo. Kto zaczyna bez ufności, stracił wcześniej połowę bitwy i zakopuje własne talenty”⁴¹. Bezkrytyczne przyjmowanie pesymistycznych treści wyklucza wszelki rozwój⁴². W ocenie papieskiej na takie ryzyko są szczególnie narażone jednostki i grupy, które z powodu wyizolowania nie mają wsparcia z jakiegokolwiek strony. W sytuacji zmarginalizowania, nawet w wymiarze społecznym czy kulturowym, synonimem zupełnego odebrania nadziei na przyszłość jest ateizm⁴³. Wykluczenie Boga z życia doczesnego odbiera człowiekowi resztki woli przemiany, wykraczającej poza czysto ziemskie dobra⁴⁴.

W sferze społecznej przejaw postaw indywidualistycznych stanowi konsumpcjonizm⁴⁵. Człowiek od zawsze konsumuje dobra, co wpływa bezpośrednio na jego egzystencję. W zakresie korzystania z dóbr – w sensie ich pożytkowania – wskazuje się na dwie

---

⁴¹ Tamże, 85. Papież Franciszek odwołuje się do nauczania Jana XXIII w kwestii zagrożenia pesymistyczną interpretacją rzeczywistości. Pozbawiony nadziei osąd jest pochodzenia jednostkowego, kolidującego wprost z Opatrznością Bożą: „Nie bez obrazu dla naszych uszu, docierają do nas głosy niektórych, którzy chociaż zapaleni gorliwością do religii, oceniają jednak fakty bez dostatecznej obiektywności i roztropnego sądu. W obecnych warunkach społeczeństwa ludzkiego nie są zdolni widzieć nic innego, jak tylko ruiny i kłopoty. (...) Wydaje nam się, że powinniśmy się zdecydowanie odciąć od tych proroków nieszczęść, głoszących co najgorsze, tak jakby bliski już był koniec świata. W obecnym momencie historycznym, w którym ludzkość wydaje się wkraczać w nowy porządek rzeczy, trzeba raczej dostrzegać tajemnicze plany Bożej Opatrzności, urzeczywistniające się kolejno dzięki działalności ludzi, a często wykraczające poza ich oczekiwania i z mądrością rozporządzające wszystkim, nawet przez niesprzyjające ludzkie wydarzenia, dla dobra Kościoła”. Jan XXIII, *Przemówienie na otwarciu Soboru Watykańskiego II (11.10.1962)*, 4, 204: AAS 54(1962), 789, cyt. za: EG 84.

⁴² Por. tamże, 85.

⁴³ Por. KDK 19-20.

⁴⁴ Por. EG 86.

⁴⁵ Por. Ł. Iwasiński, *Społeczeństwo konsumpcyjne w ujęciu Zygmunta Baumana*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4, 2015, s. 5.

precludes any development.⁴¹ In the Pope's assessment, individuals and groups who, because of their isolation, have no support of any kind, are particularly exposed to such risks. When marginalised, even socially or culturally, atheism is synonymous with the complete deprivation of hope for the future.⁴² The exclusion of God from worldly life deprives man of the remnants of the will to transform himself beyond purely earthly goods.⁴³

In the social sphere, the manifestation of individualistic attitudes is consumerism.⁴⁴ Man has always consumed goods, which directly affects his existence. In terms of the use of goods – in the sense of making use of them – two extremes are indicated. A mere scarcity of goods means the destruction of existence, and is therefore always unworthy of man.⁴⁵ Deficits in existential goods are an expression of injustice – most often in terms of international relations, within which the differences in development between the different regions of the world take the form, above all, of extreme poverty for countries in the early stages of development.⁴⁶ In contrast, another extreme is the excess of goods, expressed in excessive or even wasteful use

---

but prevarication and ruin... We feel that we must disagree with those prophets of doom who are always forecasting disaster, as though the end of the world were at hand. In our times, divine Providence is leading us to a new order of human relations which, by human effort and even beyond all expectations, are directed to the fulfilment of God's superior and inscrutable designs, in which everything, even human setbacks, leads to the greater good of the Church." John XXIII, *Address at the Opening of the Second Vatican Council* (11.10.1962), 4, 204: AAS 54(1962), 789, quoted in EG 84.

⁴¹ Cf. *ibid*, 85.

⁴² Cf. Dogmatic Constitution on the Church „*Lumen Gentium*” 19-20.

⁴³ Cf. EG 86.

⁴⁴ Cf. Ł. Iwasiński, *Spółeczeństwo konsumpcyjne w ujęciu Zygmunta Baumana*, „Kultura i Spółeczeństwo”, no. 4, 2015, p. 5.

⁴⁵ Cf. J. Szmyd, *Nowoczesny konsumpcjonizm – zmiana kondycji ludzkiej i jakości życia. Wyzwania społeczne i pedagogiczne*, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, vol. V(2017), p. 17.

⁴⁶ Cf. John XXIII, *Encyclical Letter „Mater et magistra”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1961, 13 (hereinafter quoted as MeM).

skrajności. Mianowicie niedobór dóbr oznacza wyniszczenie egzystencji, jest więc zawsze niegodny człowieka⁴⁶. Deficyt w zakresie dóbr egzystencjalnych stanowi wyraz niesprawiedliwości – najczęściej w aspekcie stosunków międzynarodowych, w ramach których różnice w rozwoju poszczególnych regionów świata mają postać przede wszystkim skrajnego ubóstwa krajów znajdujących się na wczesnych etapach rozwoju⁴⁷. Natomiast drugą skrajność stanowi nadmiar dóbr, wyrażający się w zbytku czy wręcz w marnotrawieniu dóbr doczesnych⁴⁸. Papież Franciszek szczególnie dobitnie akcentuje zagrożenia dotyczące drugiej z wymienionych tendencji. W homilii z 26 listopada 2018 roku nauczał: „Przejrzenie ubrań’, żeby zobaczyć, czy nie ma w szafie więcej butów i odzieży, niż potrzebujemy, i oddanie ubogim wszystkiego, co niepotrzebne – tę praktyczną radę dał Franciszek podczas Mszy św. odprawianej w poniedziałek 26 listopada w kaplicy domu św. Marty. Przestrzegając przed ‘chorobą psychiczną’ konsumizmu, która prowadzi nas do wydawania pieniędzy i kupowania również tego, co nie jest konieczne, Papież zachęcał do ‘oszczędnego stylu życia’, który rozszerza serce”⁴⁹. Człowiek pożytkuje współcześnie znacząco więcej dóbr niż jest to konieczne dla zachowania egzystencji czy nawet zapewnienia integralnego rozwoju, również w wymiarze wspólnot naturalnych, takich jak rodzina czy naród. Papież Franciszek formułuje tezę, iż upowszechnianie się w świecie postaw konsumpcjonistycznych jest ściśle powiązane ze współczesnym paradygmatem technokratycznym. Mowa tutaj o swoistego rodzaju mechanizmie konsumpcyjnym⁵⁰. „Obsesyjny konsumpcjonizm jest subiektywnym odzwierciedleniem paradygmatu

---

⁴⁶ Por. J. Szmyd, *Nowoczesny konsumpcjonizm – zmiana kondycji ludzkiej i jakości życia. Wyzwania społeczne i pedagogiczne*, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, t. V(2017), s. 17.

⁴⁷ Por. Jan XXIII, *Encyklika „Mater et magistra”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1961, 13 (cyt. dalej: MeM).

⁴⁸ Por. J. Szmyd, dz. cyt., s. 17.

⁴⁹ *Nie bądźmy niewolnikami konsumizmu*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2018, s. 44.

⁵⁰ Por. LSi 203.

of worldly goods⁴⁷ Pope Francis particularly emphasises the dangers related to the latter trend. In his homily of 26 November 2018, he preached: “Consider the little things. For example, look through your room or your wardrobe. (...) But if you have many pairs of shoes, give away half. How many clothes do I not use or use only once a year? This is one way to be generous, to give what we have, and to share,” such practical advice was given by Pope Francis during the Mass celebrated on Monday 26 November in the Chapel of the Domus Sanctae Marthae. Warning against the ‘mental illness’ of consumerism, which leads us to spend money and also buy what is not necessary, the Pope encouraged a ‘frugal lifestyle’ that expands the heart.⁴⁸ Nowadays, man consumes considerably more goods than are necessary to maintain his existence or even ensure integral development, also in the dimension of natural communities, such as the family or the nation. Pope Francis formulates the thesis that the spread of consumerist attitudes in the world is closely linked to the contemporary technocratic paradigm. What is meant here is a kind of consumerist mechanism.⁴⁹ “Compulsive consumerism is one example of how the techno-economic paradigm affects individuals. Romano Guardini had already foreseen this: ‘The gadgets and technics forced upon him by the patterns of machine production and of abstract planning mass man accepts quite simply; they are the forms of life itself. To either a greater or lesser degree mass man is convinced that his conformity is both reasonable and just.’”⁵⁰ The absolutisation of the achievements of technological development places modern man in even greater bondage. The choice of the latest technical inventions completely overtakes individual choices, often subordinating human functioning to technical considerations.⁵¹ Pope Francis concludes that

---

⁴⁷ Cf. J. Szmyd, *op. cit.* p. 17.

⁴⁸ *Let us not be slaves to consumerism*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 12/2018, p. 44. <https://www.popefrancishomilies.com/consumerism> accessed on 29.09.2022.

⁴⁹ Cf. LSi 203.

⁵⁰ Cited by: *ibid.*

⁵¹ Cf. Dogmatic Constitution on the Church „*Lumen Gentium*” 64.

technokratycznego. Dzieje się to, co już sygnalizował Romano Guardini: człowiek ‘przyjmuje wszelkie rzeczy i formy życia, jakie mu zostają narzucone, więc racjonalne planowanie i znormalizowane produkty maszynowe; wydaje mu się, że taka postawa jest rozumna i słuszna’⁵¹. Absolutyzowanie osiągnięć rozwoju technologicznego wprawia współczesnego człowieka w jeszcze większe zniewolenie. Wybór najnowszych wynalazków technicznych w zupełności zawłaszcza wybory jednostkowe, podporządkowując często funkcjonowanie człowieka uwarunkowaniom technicznym⁵². Papież Franciszek formułuje konkluzję, iż współcześni ludzie stali się dla siebie wręcz niezrozumiali: pragnący wolności a jednak wybierający niewolę⁵³.

Magdalena Wróbel, dokonując charakterystyki konsumpcjonizmu w dzisiejszych społeczeństwach, zwraca uwagę, iż zwiększone użytkowanie dóbr jest warunkowane wieloma faktoremami poza postępem technologicznym⁵⁴. Jeden z zasadniczych trendów społecznych stanowi wzrost zakresu opieki społecznej, skorelowany z podnoszącą się stopą dobrobytu. Poszczególne ugrupowania polityczne, przejmujące rządy, próbują zapewnić jak najszerszy katalog dóbr, dostępny w cenach zerowych lub przy znaczących subwencjach⁵⁵. Działania instytucji publicznych przyczyniają się w dalszej kolejności w naturalny sposób do zwielokrotniania postulatów zgłaszanych przez obywateli – także w zakresie potrzeb, które mogłyby być regulowane we własnym zakresie lub też w ramach tradycji, pielęgnowanej w danej społeczności⁵⁶. Tego typu tendencja stanowi ryzyko, a niekiedy wręcz podłoże dla konsumpcjonizmu, który jest w istocie przejawem spełniania egoistycznych interesów jednostki. W systemach gospodarki

---

⁵¹ Cyt. za: tamże.

⁵² Por. KDK 64.

⁵³ Por. LSi 203.

⁵⁴ Por. M. Wróbel, *Konsumpcjonizm a etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw*, „Studia i Materiały Polskie Towarzystwa Zarządzania Wiedzą”, t. 51 (2011), s. 104.

⁵⁵ Por. Ł. Iwasiński, dz. cyt., s. 5.

⁵⁶ Por. *Modele polityki społecznej w Polsce i w Europie na początku XXI wieku*, red. S. Golinowska, Forum Idei, Warszawa 2018, s. 12-13.

modern people have become almost incomprehensible to each other: desiring freedom and yet choosing slavery.⁵²

Magdalena Wróbel describes consumerism in today's societies and points out that the increased use of goods is conditioned by a number of factors in addition to technological progress.⁵³ One fundamental social trend is an increase in welfare coverage, correlated with rising welfare rates. The various political parties that succeed to government try to provide the widest possible catalogue of goods, available at zero prices or with significant subsidies.⁵⁴ The actions of public institutions then naturally contribute to multiplying the demands made by citizens, also with regard to needs which could be regulated on their own or within the framework of a tradition nurtured in the community.⁵⁵ This type of tendency is in fact a risk and sometimes even a breeding ground for consumerism, which is basically a manifestation of the fulfilment of the selfish interests of the individual. In free-market economy systems, apart from socio-political factors, a whole series of other stimuli can be distinguished, generating consumerism conceived as consuming beyond one's means. Advertising is increasingly widespread and addresses elementary human instincts and behaviour. One can encounter promotional content virtually everywhere. The colours, sounds and frequency of advertising spots practically compel people to make the only choice, which is to make another purchase.⁵⁶ Another factor stimulating increased consumption is the availability of financial resources. Borrowing from banks or other bank-like financial institutions seems to be gaining ground.⁵⁷ This

---

⁵² Cf. LSi 203.

⁵³ Cf. M. Wróbel, *Konsumpcjonizm a etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw*, „Studia i Materiały Polskie Towarzystwa Zarządzania Wiedzą”, vol. 51 (2011), p. 104.

⁵⁴ Cf. Ł. Iwasiński, op. cit. p. 5.

⁵⁵ Cf. *Modele polityki społecznej w Polsce i w Europie na początku XXI wieku*, ed. S. Golinowska, The Ideas Forum, Warsaw 2018, pp. 12-13.

⁵⁶ Cf. M. Wróbel, op. cit. p. 105.

⁵⁷ Cf. A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 2010, v. 13, no. 1, p. 213.

wolnorynkowej oprócz czynników społeczno-politycznych można wyróżnić całą serię jeszcze innych bodźców, generujących konsumpcjonizm pojmowany jako konsumowanie ponad miarę. Reklama staje się coraz powszechniejsza, a także odnosząca się do elementarnych instynktów i zachowania człowieka. W niemalże każdym miejscu można spotkać treści reklamowe. Stosowane kolory, dźwięki, częstotliwość publikowania spotów reklamowych niemalże przymusza człowieka do jedyne go wyboru, jakim jest dokonanie kolejnego zakupu⁵⁷. Kolejnym czynnikiem stymulującym zwiększoną konsumpcję jest dostępność środków finansowych. Udzielanie kredytów przez banki lub też przez inne instytucje finansowe działające na wzór banków staje się coraz łatwiejsze⁵⁸. Taki stan rzeczy powoduje, iż nowe dobra są nabywane nie w oparciu o nagromadzone oszczędności, ale przy użyciu pożyczek⁵⁹. Pobudzone inspiracje jednostkowe, a także niekiedy nieodpowiedzialne zaciąganie zobowiązań sprawia, iż przykładowo w Polsce zwiększa się kwota przeterminowanych zobowiązań oraz liczba osób popadających w spiralę zadłużenia⁶⁰. Kryzys wywołany przez pandemię Covid-19 i wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej może przyczynić się do pogorszenia sytuacji finansowej wielu gospodarstw domowych na skutek wcześniej zaciągniętych zobowiązań⁶¹. W kategorii czynników zwiększających konsumpcję jest określana współcześnie zmniejszająca się trwałość zakupionych produktów⁶². W parze z tym czynnikiem idzie zwykle ograniczona

---

⁵⁷ Por. M. Wróbel, dz. cyt., s. 105.

⁵⁸ Por. A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 2010, v. 13, nr 1, s. 213.

⁵⁹ Por. tamże, s. 218.

⁶⁰ Por. M. Wróbel, dz. cyt., s. 104.

⁶¹ Por. *Gospodarka i miejsca pracy podczas pandemii koronawirusa*, w: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (22.6.2022); *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny*, w: <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Kryzys-uchodzcy-2022-raport-KPS.pdf> (22.6.2022).

⁶² Por. M. Wróbel, dz. cyt., s. 104.

leads to new goods being purchased not with accumulated savings but with loans. Individual inspirations and sometimes irresponsible borrowing mean, for example, that the amount of overdue debt and the number of people in a debt spiral are soaring in Poland.⁵⁸ The crisis triggered by the Covid-19 pandemic and the outbreak of the war between Russia and Ukraine may contribute to the deterioration of the financial situation of many households as a result of pre-existing liabilities.⁵⁹ In the category of factors that boost consumption, the decreasing longevity of purchased products is identified today.⁶⁰ Together with this factor usually goes the limited availability of repair services, as well as the modular nature of components. As a result, any repair of defects in a number of everyday objects appears uneconomic.

Consumerist tendencies have led to an association between the evaluation of the other person and the use of goods. Spiritual qualities or humanity are depreciated, which in turn only deepens social divisions.⁶¹ The effects of individualism that generates consumerism affect not only the individual, but also the family. The depletion of family resources as a result of over-consumption of goods restricts the development prospects of children, as well as subsequent generations. „Men and women of our postmodern world run the risk of rampant individualism, and many problems of society are connected with today’s self-centred culture of instant gratification. We see this in the crisis of family and social ties and the difficulties of recognizing the other. Parents can be prone to impulsive and wasteful consumption, which then affects their children who find it increasingly difficult to acquire a home of their own and build

---

⁵⁸ Cf. M. Wróbel, op. cit. p. 104.

⁵⁹ Cf. *Gospodarka i miejsca pracy podczas pandemii koronawirusa*, in: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (22.6.2022); *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny*, in: <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Kryzys-uchodzczy-2022-raport-KPS.pdf> (22.6.2022).

⁶⁰ Cf. M. Wróbel, op. cit. p. 104.

⁶¹ Cf. Ł. Iwasiński, op. cit. p. 8.

dostępność usług naprawczych, a także modułowy charakter części składowych. W konsekwencji jakiegokolwiek naprawy defektów wielu przedmiotów codziennego użytku jawią się jako nieopłacalne.

Tendencje konsumpcjonistyczne doprowadziły do powiązania oceny drugiego człowieka z kwestią użytkowania dóbr. W walory duchowe czy też człowieczeństwo podlegają deprecjacji, co w dalszej kolejności jedynie pogłębia podziały społeczne⁶³. Skutki indywidualizmu generującego konsumpcjonizm dotyczą nie tylko jednostki, ale także rodziny. Wyczerpanie zasobów rodzinnych na skutek nadmiernego konsumowania dóbr wpływa na ograniczenie perspektyw rozwojowych dzieci, a także kolejnych pokoleń. „Postmodernistycznym mężczyznom i kobietom nieustannie grozi skrajny indywidualizm, a wiele aktualnych problemów społecznych należy wiązać z egoistycznym poszukiwaniem natychmiastowej satysfakcji, z kryzysem więzi rodzinnych i społecznych, z trudnością w uznaniu innych. Wiele razy mamy do czynienia z nadmiernym i krótkowzrocznym konsumpcjonizmem rodziców, wyrządzających szkodę dzieciom, którym coraz trudniej nabyć własne mieszkanie i założyć rodzinę”⁶⁴. Ograniczenie procesu przekazywania czy nawet dziedziczenia dóbr może prowadzić do marginalizacji kolejnych pokoleń⁶⁵. W zmieniającej się dynamicznie sytuacji ekonomicznej wraz ze wzrostem stopy życiowej i dość wczesną wolą opuszczenia gniazda rodzinnego wielu młodych staje przed wyzwaniem, którym nie jest w stanie samodzielnie sprostać. Jednostki wyizolowane – z niewielkim kapitałem społecznym – ztracają swój impet rozwojowy, szczególnie w aspekcie integralności w odniesieniu do potomstwa, co jest szczególnie szkodliwe dla społeczeństwa⁶⁶. W ogólnej ocenie papieża Franciszka niewłaściwe pożytkowanie dóbr – w znaczeniu życia w zbytku lub, co gorsza, kosztem bliźnich – stanowi prze-

---

⁶³ Por. Ł. Iwasiński, dz. cyt., s. 8.

⁶⁴ LSi 162.

⁶⁵ Por. tamże.

⁶⁶ Por. M. Antoniewicz, *Integralny rozwój człowieka w ujęciu „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, „Studia Gnesnensia”, t. XXIV(2010), s. 268.

a family.”⁶² Restricting the process of passing on or even inheriting wealth can lead to the marginalisation of successive generations.⁶³ In a dynamically changing economic situation with rising living standards and a fairly early willingness to leave the family nest, many young people are confronted with challenges they are unable to face alone. Isolated individuals – with little social capital – lose their developmental impetus, especially in terms of the integrity of their offspring, which is particularly detrimental to society.⁶⁴ In Pope Francis’ general assessment, the improper use of goods – in the sense of living a life of excess or, even worse, at the expense of one’s fellow human beings – is an obstacle to the acquisition of salvific goods. In this context, the parable of the rich man and Lazarus should be recalled (Cf. Lk 16:19-31).⁶⁵ The use of material things must not overshadow the concern for salvation. Consumerism is rooted in an inverted hierarchy of goods, in which material goods are attributed the highest priority, often eliminating other values such as family, nation, etc. from the spectrum.

Pope Francis links the extreme individualism expressed in consumerism to an ecological issue, making relevant suggestions in the Encyclical Letter *Laudato si*.⁶⁶ Nowadays there are certain extremely selfish tendencies, intensified by various economic institutions, which follow liberal ideology.⁶⁷ Profit maximisation occurs as a result of the ruthless exploitation of other people and, above all, the environment: “(...) a sober look at our world shows that the degree of human intervention, often in the service of business interests and consumerism, is actually making our earth less rich and beautiful, ever more limited and grey, even as technological advances

---

⁶² LSi 162.

⁶³ Cf. *ibid*.

⁶⁴ Cf. M. Antoniewicz, *Integralny rozwój człowieka w ujęciu „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, „Studia Gnesnensia”, vol. XXIV(2010), p. 268.

⁶⁵ Cf. *Let us not be slaves to consumerism*, *op. cit.* p. 44.

⁶⁶ Cf. LSi 34.

⁶⁷ Cf. J. Miklaszewska, *op. cit.* p. 626.

szkodę w zdobywaniu dóbr zbawczych. W tym kontekście należy przypomnieć przypowieść o bogaczu i Łazarzu (por. Łk 16,19-31)⁶⁷. Używanie rzeczy materialnych nie może przesłonić troski o zbawienie. Konsumpcjonizm ma swoje źródło w odwróconej hierarchii dóbr, w ramach której dobrom materialnym przypisuje się najwyższą rangę, często eliminując ze spektrum działania pozostałe wartości takie jak rodzina, naród itd.

Skrajny indywidualizm wyrażający się w konsumpcjonizmie papież Franciszek łączy z kwestią ekologiczną, formułując stosowne sugestie w encyklice *Laudato si*⁶⁸. Współcześnie są zauważalne tendencje skrajnie egoistyczne, intensyfikowane przez różnorodne instytucje gospodarcze, postępujące według ideologii liberalnej⁶⁹. Maksymalizacja zysku ma miejsce na skutek bezwzględnego wykorzystania innych ludzi, a nade wszystko środowiska naturalnego: „(...) obserwując świat, zauważamy, że ten poziom ingerencji człowieka często służący interesom środowisk finansowych i konsumpcjonizmowi faktycznie sprawia, że ziemia na której żyjemy, staje się mniej bogata i piękna, coraz bardziej ograniczona i szara, podczas gdy w tym samym czasie rozwój technologii i ofert konsumpcji nieustannie w sposób nieograniczony posuwa się naprzód”⁷⁰. Skutki konsumpcjonizmu można rozpatrywać w dwóch niejako perspektywach czasowych w odniesieniu do środowiska naturalnego. Po pierwsze, w kategorii skutków bezpośrednich należy postrzegać wszelkie formy marnotrawstwa dóbr ziemi, pogłębiające niesprawiedliwe podziały w aspekcie globalnym. Nieliczni bogaci pozostawiają odpady, obciążające docelowo rozwijające się społeczności⁷¹. Po drugie, w aspekcie skutków długofalowych wskazuje się czynienie ziemi niezdatną do życia na skutek rabunkowej polityki, dewastującej środowisko naturalne często w stopniu nieodwracalnym. Deficyt

---

⁶⁷ Por. *Nie bądźmy niewolnikami konsumizmu*, dz. cyt., s. 44.

⁶⁸ Por. LSi 34.

⁶⁹ Por. J. Miklaszewska, dz. cyt., s. 626.

⁷⁰ LSi 34.

⁷¹ Por. tamże, 50-51.

and consumer goods continue to abound limitlessly.”⁶⁸ The effects of consumerism can be seen in two, so to speak, time perspectives in relation to the environment. Firstly, all forms of wasteful consumption of the earth’s resources, exacerbating inequitable global divisions, should be seen in the category of direct effects. The few rich leave behind waste, ultimately burdening developing communities.⁶⁹ Secondly, in terms of long-term effects, the land is rendered unlivable by predatory policies that often devastate the environment to an irreversible degree. The deficit of solidarity-based attitudes becomes an existential issue in the long term.⁷⁰ Individualistic concepts – alienated from the objective moral order – merely provide the illusion of values such as truth, goodness and beauty. In a sham reality, it is downright impossible to initiate processes of humanisation. Extreme individualism thus has an inhuman and antisocial character in its effects, having a destructive impact on the natural environment.

CONCLUSIONS

In his social teaching, Pope Francis addresses a number of contemporary trends that determine individual and group functioning. One of the fundamental threats is extreme individualism which is analysed in this paper. The absolutisation of the individual, understood as the unconditional domination of the human ego, has a destructive effect on social structures, questioning the possibility of solidarity-based references, which are components of humanisation processes within communities. Individuals convinced of their own superiority do not hesitate to use fellow human beings as means to achieve selfish ends. Such an attitude means making the world inhuman, with a complete marginalisation of personal dignity and human rights – especially with regard to the weakest links in society. Extreme individualism provides fertile ground for all kinds of utopias,

---

⁶⁸ LSi 34.

⁶⁹ Cf. *ibid*, 50-51.

⁷⁰ Cf. *ibid*, 34.

postaw solidarystycznych staje się w dalszej perspektywie kwestią egzystencjalną⁷². Indywidualistyczne koncepcje – wyalienowane z obiektywnego porządku moralnego – dają jedynie iluzję wartości takich jak prawda, dobro i piękno. W pozorowanej rzeczywistości jest wręcz niemożliwością zainicjowanie procesów humanizacji. Skrajny indywidualizm w swoich skutkach ma zatem niehumaniczny i społeczny charakter, wpływający niszcząco na środowisko naturalne.

PODSUMOWANIE

W nauczaniu społecznym papież Franciszek odnosi się do wielu współczesnych trendów, które determinują funkcjonowanie w wymiarze jednostkowym i grupowym. Jednym z zasadniczych zagrożeń jest skrajny indywidualizm, będący przedmiotem analiz w niniejszym artykule. Absolutyzacja jednostki, rozumiana jako bezwarunkowa dominacja ludzkiego ego, ma destrukcyjny wpływ na struktury społeczne, kwestionując możliwość solidarnych odniesień, będących składowymi procesów humanizacji w ramach wspólnot. Jednostki przekonane o swojej wyższości nie wahają się użyć bliźnich jako środków do realizacji egoistycznych celów. Tego typu postawa oznacza czynienie świata niehumanicznym, z zupełną marginalizacją godności osobowej i praw człowieka – szczególnie w odniesieniu do najsłabszych ogniw społecznych. Skrajny indywidualizm stanowi podatny grunt dla wszelkiego rodzaju utopii, które w istocie przyczyniają się do odbierania nadziei i do uprzedmiotowienia grup społecznych. Skutki skrajnego indywidualizmu dotyczą zasadniczo dwóch obszarów: duszpasterskiego i społecznego. W każdym z tych aspektów jest kwestionowane doświadczenie wspólnoty. W zakresie duszpasterskiej działalności Kościoła skrajnie jednostkowe działania mogą prowadzić do wypalenia zawodowego. Człowiek nie jest w stanie w pojedynkę osiągnąć zbyt wygórowanych celów. Może również powstać sytuacja zadawalania się tylko zewnętrzną, organizacyjną stroną rzeczywistości przy niemalże całkowitym wyabstrahowaniu od sfery ducha,

---

⁷² Por. tamże, 34.

which in fact contribute to taking away hope and objectifying social groups. The effects of extreme individualism essentially concern two areas: pastoral and social. In each of these aspects, the experience of community is challenged. In the pastoral field of the Church, extreme individualism can lead to professional burnout. A person is not able to achieve excessive goals alone. Also, it can create a situation of being satisfied only with the external, organisational side of reality with an almost complete abstraction from the sphere of the spirit, which deepens individual frustration. The imminent other danger is pessimism. An alienated or self-centred individual limits the perspective of hope, which stimulates development. Extreme individualism is also present in the social sphere, in the aspect of consumerism. A consequence of liberalism, as well as the technocratic paradigm, is that people are defined by the quality and quantity of the goods they consume. Boosting consumption, along with an increase in the rate of living, is sometimes fostered by social institutions as well as financial instruments. Limiting man's sphere of being only to the material sphere is a manifestation of reductionism, as well as an impoverishment of the communal bond. Pope Francis believes that irresponsible consumption has a destructuring effect on the environment. There is therefore a close connection between consumerism and the environmental issue.

co pogłębia jednostkową frustrację. Drugim niebezpieczeństwem jest pesymizm. Człowiek wyalienowany lub koncentrujący się tylko na sobie ogranicza przy tym perspektywę nadziei, mobilizującej do rozwoju. Skrajny indywidualizm jest obecny również w sferze społecznej, w aspekcie konsumpcjonizmu. Konsekwencją liberalizmu, a także paradygmatu technokratycznego jest definiowanie człowieka przez jakość i ilość konsumowanych dóbr. Zwiększaniu konsumpcji, wraz ze wzrostem stopu życiowej, sprzyjają niekiedy instytucje społeczne, a także instrumenty finansowe. Ograniczenie sposobu bycia człowieka tylko sfery materialnej jest przejawem redukcjonizmu, a także zubożenia więzi wspólnotowej. W opinii papieża Franciszka nieodpowiedzialna konsumpcja posiada destrukcyjny wpływ na środowisko naturalne. Istnieje zatem ścisły związek pomiędzy konsumpcjonizmem a kwestią ekologiczną.

Streszczenie

Papież Franciszek odnosi się w swoim nauczaniu do sytuacji współczesnego człowieka, który jest przedmiotem oddziaływania przeróżnych trendów kulturowych, ekonomicznych czy społecznych. Sytuacja jednostki jest współcześnie determinowana przez skrajny indywidualizm, będący przedmiotem analiz niniejszego artykułu. Koncentrowanie się tylko i wyłącznie na sobie podważa istnienie więzi wspólnotowej, sprzyja również narzędziowemu interpretowaniu sytuacji drugiego człowieka. Skrajny indywidualizm stwarza także korzystne uwarunkowania dla utopii odrealniających rzeczywistość. Skutkami ulegania skrajnemu indywidualizmowi są acedia i pesymizm w działalności duszpasterskiej Kościoła oraz konsumpcjonizm w aspekcie stosunków społecznych. Skrajny indywidualizm skłania do materializmu, a także przyczynia się do pogarszania kwestii ekologicznej. Bazę źródłową tekstu stanowi nauczanie papieża Franciszka. W artykule wykorzystano metodę analityczno-syntetyczną.

Słowa kluczowe: skrajny indywidualizm, Kościół katolicki, wspólnota, acedia, pesymizm, konsumpcjonizm, ekologia.

Abstract

In his teaching, Pope Francis has often addressed the situation of the contemporary human being, who is affected by diverse cultural, economic, social and other trends. In our time, the condition of the individual is determined by an extreme individualism that this paper sets out to examine. An exclusive focus on the self undermines community bonds and favors an instrumental interpretation of another person's situation. In addition, an extreme form of individualism provides a ripe ground for the development of utopian ideas that de-realize reality. The consequences of succumbing to extreme individualism include acedia and pessimism in the pastoral activity of the Church and consumerism in social relations. Extreme individualism encourages materialism and contributes to the exacerbation of the ecological issue. The paper relies on the teaching of Pope Francis as its source base and uses the analytic-synthetic method of research.

Keywords: extreme individualism, community, catholic Church, acedia, pessimism, consumerism, ecology

BIBLIOGRAFIA

- Antoniewicz M., *Integralny rozwój człowieka w ujęciu „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, „Studia Gnesnensia”, t. XXIV(2010), s. 265-277.
- Bazylak J., *Rola egocentryzmu w rozwoju jednostki*, „Studia Philosophia Christianae”, 17(1981)1, s. 9-19.
- Bąbka J., *Orientacja na wartości indywidualistyczne vs. kolektywistyczna jako podstawa wyjaśnienia zachowań kooperacyjnych*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 2(58), 2012, s. 121-138.
- Benedikt XVI., *Was die Welt zusammenhält. Vorpolitische moralische Grundlagen eines freiheitlichen Staates (München 2004)*, w: Benedikt XVI., *Die Ökologie des Menschen. Die großen Reden des Papstes*, Pattloch, München 2012, s. 13-25.
- Cugowska A., *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, w: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, red. J. Niktorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 2009, s. 198-213.
- Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-340.
- Franciszek, *Adhoracja apostołska „Evangelii gaudium”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2013.
- Franciszek, *Błogosławieństwa są antidotum na egoizm i dyskryminację*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2019, s. 4-5.
- Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2015.
- Franciszek, *Indywidualizm i obojętność znieważają Boga*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7-8/2019, s. 19-21.
- Franciszek, *List apostołski „Misericordia et misera”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2016.
- Franciszek, *Starajmy się zwalczyć wirusa obojętności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7/2021, s. 12-13.
- Franciszek, *Wspólnota i sumienie indywidualne*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 27-28.
- Franklin B., *The Autobiography and other writings on politics, economics and virtue*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Gospodarka i miejsca pracy podczas pandemii koronawirusa*, w: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (22.6.2022).

BIBLIOGRAPHY

- Antoniewicz M., *Integralny rozwój człowieka w ujęciu „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, „Studia Gnesnensia”, vol. XXIV(2010), pp. 265-277.
- Bazylak J., *Rola egocentryzmu w rozwoju jednostki*, „Studia Philosophia Christianae”, 17(1981)1, pp. 9-19.
- Bąbka J., *Orientacja na wartości indywidualistyczne vs. kolektywistyczna jako podstawa wyjaśnienia zachowań kooperacyjnych*, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja”, no. 2(58), 2012, pp. 121-138.
- Benedikt XVI., *Was die Welt zusammenhält. Vorpolitische moralische Grundlagen eines freiheitlichen Staates (München 2004)*, in: Benedikt XVI., *Die Ökologie des Menschen. Die großen Reden des Papstes*, Pattloch, München 2012, pp. 13-25.
- Cugowska A., *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, in: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, ed. J. Niktorowicz, J. Muszyńska, M. Sobiecki, Trans Humana, Białystok 2009, pp. 198-213.
- Declaration on the Relation of the Church to Non-Christian Religions “Nostra aetate”*, in Second Vatican Council, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, pp. 333-340.
- Pope Francis, *Apostolic Exhortation “Evangelii gaudium”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2013.
- Pope Francis, *Blessings are the antidote to selfishness and discrimination*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 10/2019, pp. 4-5.
- Pope Francis, *Encyclical Letter “Laudato si”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2015.
- Pope Francis, *Individualism and indifference insult God*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 7-8/2019, pp. 19-21.
- Pope Francis, *Apostolic Letter “Misericordia et misera”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2016.
- Pope Francis, *Let us strive to combat the virus of indifference*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 7/2021, pp. 12-13.
- Pope Francis, *Community and individual conscience*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 10/2020, pp. 27-28.
- Franklin B., *The Autobiography and other writings on politics, economics and virtue*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

- Hayek F., *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press, Chicago 1948.
- Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny*, w: <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Kryzys-uchodzcy-2022-raport-KPS.pdf> (22.6.2022).
- Iwasiński Ł., *Społeczeństwo konsumpcyjne w ujęciu Zygmunta Baumana*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4, 2015, s. 3-22.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Reconciliatio et paenitentia”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1984.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1981.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1993.
- Jan XXIII, *Encyklika „Mater et magistra”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1961.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2005.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.
- Lewicka-Strzałecka A., *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 2010, v. 13, nr 1, s. 213-221.
- Machaj Ł., *Liberalizm a prawa człowieka*, „Studia Erasmiانا Wratysławiensia”, 2010, 4, s. 27-41.
- Markwart A., *Nowożytne i współczesne spojrzenie na indywidualizm – przegląd wybranych koncepcji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne”, 4(2001)1, s. 33-49.
- Miklaszewska J., *Liberalizm*, w: *Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 621-636.
- Modele polityki społecznej w Polsce i w Europie na początku XXI wieku*, red. S. Golinowska, Forum Idei, Warszawa 2018.
- Nie bądźmy niewolnikami konsumizmu*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2018, s. 44-45.
- Ołdakowski K., *Program społeczny papieża Franciszka*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 41-42.
- Pius XI, *Encyklika „Mit brennender Sorge”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1937.
- Poleszak L., *Lenizm duchowe*, „Symposium”, 2010, nr 1(19), s. 175-188.

- Gospodarka i miejsca pracy podczas pandemii koronawirusa*, in: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (22.6.2022).
- Hayek F., *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press, Chicago 1948.
- Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny*, in: <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Kryzys-uchodzcy-2022-raport-KPS.pdf> (22.6.2022).
- Iwasiński Ł., *Społeczeństwo konsumpcyjne w ujęciu Zygmunta Baumana*, „Kultura i Społeczeństwo”, no. 4, 2015, pp. 3-22.
- John Paul II, *Apostolic Exhortation “Reconciliatio et paenitentia”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1984.
- John Paul II, *Encyclical “Laborem exercens”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1981.
- John Paul II, *Encyclical „Veritatis splendor”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1993.
- John XXIII, *Encyclical „Mater et magistra”*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1961.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, ed. Pontifical Council “Iustitia et Pax”, „Jedność” Publishing House, Kielce 2005.
- Pastoral Constitution on the Church in the Modern World GAUDIUM ET SPES*, in: Second Vatican Council, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, pp. 526-606.
- Lewicka-Strzałecka A., *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 2010, vol. 13, no. 1, pp. 213-221.
- Machaj Ł., *Liberalizm a prawa człowieka*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, 2010, 4, pp. 27-41.
- Markwart A., *Nowożytne i współczesne spojrzenie na indywidualizm – przegląd wybranych koncepcji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne”, 4(2001)1, pp. 33-49.
- Miklaszewska J., *Liberalizm*, w: *Słownik społeczny*, ed. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, pp. 621-636.
- Modele polityki społecznej w Polsce i w Europie na początku XXI wieku*, ed. S. Golinowska, the Ideas Forum, Warsaw 2018.
- Nie bądźmy niewolnikami konsumizmu*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 12/2018, pp. 44-45.
- Ołdakowski K., *Program społeczny papieża Franciszka*, „L’Osservatore Romano” (Polish ed.), 11/2021, pp. 41-42.

Szmyd J., *Nowoczesny konsumpcjonizm – zmiana kondycji ludzkiej i jakości życia. Wyzwania społeczne i pedagogiczne*, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, t. V(2017), s. 13-36.

Timm A., *Demokracja, demokratyzacja, prawa człowieka*, „Nowa Krytyka”, 12(2001), s. 321-332.

Wróbel M., *Konsumpcjonizm a etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw*, „Studia i Materiały Polskiego Towarzystwa Zarządzania Wiedzą”, t. 51 (2011), s. 103-116.

- Pius XI, *Encyclical "Mit brennender Sorge"*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1937.
- Poleszak L., *Lenizm duchowe*, „Symposium”, 2010, no. 1(19), pp. 175-188.
- Szmyd J., *Nowoczesny konsumpcjonizm – zmiana kondycji ludzkiej i jakości życia. Wyzwania społeczne i pedagogiczne*, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, vol. V(2017), pp. 13-36.
- Timm A., *Demokracja, demokratyzacja, prawa człowieka*, „Nowa Krytyka”, 12(2001), pp. 321-332.
- Wróbel M., *Konsumpcjonizm a etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw*, „Studia i Materiały Polskiego Towarzystwa Zarządzania Wiedzą”, vol. 51 (2011), pp. 103-116.